

В. О. Скомаровський ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. — К., 2005. — 20 с.

11. Шейко О. С. Вічне та тимчасове у світі цінностей: молодіжний аспект / О. С. Шейко // Нова парадигма : журнал наукових праць. — К., 2005. — Вип. 41. — С. 173-180.

This article deals with the analysis of the nature, features, stages and conditions of the political socialization of personality as a means of self-responsible, socially active player in the political process with clearly defined interests and ideological orientations. The attempt to prove that personality socialization in the modernization of the Ukrainian society and promotes the implementation of political values on a national basis.

Key words: socialization of personality, political values, political culture, political consciousness, national identity.

Отримано 18.04.11

УДК 316.48(043.3)

Т. В. Білецька

ФОРМУВАННЯ ПЕРЕДУМОВ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ ПЕРІОДУ ТРАНСФОРМАЦІЇ

У статті на основі емпіричних показників всеукраїнського моніторингового дослідження, проведеного в 1994-2004 рр. Інститутом соціології НАН України з'ясовуються і аналізуються групи факторів, що детермінували появу соціально-політичних конфліктів в сучасному українському суспільстві, зумовили їх природу та характер розвитку.

Ключові слова: соціально-політичний конфлікт, ескаляція конфлікту, аномія, соціальна напруженість, протестна активність, політична ефективність.

Соціально-політичні конфлікти є іманентними складовими соціального-політичного розвитку українського суспільства впродовж усього періоду його незалежності. Без сумніву, змінювалися джерела, фактори їх появи, мотиви, характер взаємодії учасників. За цей час сформувалося своєрідне конфліктогенне середовище, в якому навчилися співіснувати як політики, так і пересічні громадяни. Така тенденція насторожує, адже у сприйнятті кожного із нас конфлікт — явище деструктивне, наслідки якого здебільшого негативні. Водночас, вибудовуючи суспільство за принципами демократії, ми усвідомлюємо, що конфлікти є її обов'язковим компонентом. Не випадково на Заході давно вже стало аксіомою твердження про те, що свобода і демократія — це політика існування в конфлікті, це безперервний конфлікт.

В силу складної природи соціально-політичних конфліктів відстежити усі фактори їх виникнення і можливу динаміку є не простим дослідницьким завданням. Тим не менш, саме від деталізованої і глибокої оцінки даного феномена залежить успіх у розробці методів ефективного управління і мінімізації їх деструктивних наслідків.

Першим кроком на цьому шляху є визначення джерела соціально-політичної конфліктності, наявність яких провокує появу, оформлення латентної чи відкритої стадії конфлікту, його розгортання та завершення. Наразі спробуємо з'ясувати передумови появи соціально-політичних конфліктів, оперуючи при цьому певним набором показників, зокрема тих, що фіксують:

- рівень соціального самопочуття: соціальна тривожність, аномічні настрої, рівень оптимізму-песимізму, адаптації населення до суспільних перетворень;
- описують процеси в політичній і економічній сферах: рівень довіри до влади, політиків, політичних партій, громадської активності, відчуття політичної ефективності, рівень соціальної напруженості;
- та показники, що фіксують рівень конфліктологічного потенціалу в суспільстві: протестна активність, дистанційованість від участі в конфліктах.

Аналізуючи соціальне самопочуття населення України, зауважимо, що за даними першого моніторингового опитування 1994 року, більшість населення відчувало серйозні труднощі адаптації до нових політичних і соціально-економічних реалій, породжених процесами посттоталітарної трансформації. Подальші спостереження довели невпинне погіршення ситуації: від 1994 до 1998 року постійно знижувалися суб'єктивні оцінки рівня життя і економічного становища людей. На цьому фоні відбулося також зниження рівня підтримки населенням кардинальних напрямів ринкового реформування економіки, посилення недовіри демократичними політичним інститутам, органам законодавчої і виконавчої влади та протестних настроїв. Водночас в суспільстві зберігалася переважна підтримка стратегічного курсу на розбудову правової демократичної держави, хоча дедалі помітнішим було розчарування людей у можливості реалізації цього курсу в осяжній перспективі. Упродовж цих років давалися взнаки погіршення соціального самопочуття і психологічного стану людей, зростання песимістичних настроїв, посилення соціальної відчуженості [7].

Перші ознаки зміни соціальної ситуації зафіксовано 1999 року, коли вперше за всі роки спостережень припинилося невинне погіршення показників соціального самопочуття і ставлення людей до власного становища в суспільстві. З'явилися і ознаки поступової адаптації значної частини населення до нових соціальних реалій. Так, зросла частка тих, кому вистачає уміння жити в нових суспільних умовах (з 13,4% у 1995 р. до 24,6% у 2004 р.) [15, с. 26]. І, хоча «уміння жити» — це надто загальна категорія, не можна не визнати того факту, що саме від цього вміння багато в чому залежить і ставлення до нових соціальних умов як нормального середовища соціальної самоорганізації, і прийняття суспільного устрою як «свого», а не нав'язуваного «згори» чи насильно запроваджуваного, внаслідок прийняття деструктивних політичних рішень. Коли суспільство стає для більшості людей своїм, його майбутнє набуває визначеності та конструктивної перспективи [5, с. 327].

Вітчизняні соціологи Є. Суїменко і Т. Єфременко виокремлюють три групи людей за рівнем адаптації до нових суспільних умов. Першу групу формують «прогресивні адаптанти» — ті, хто скористався перевагами нового інституційно-правового (або неправового) простору, і адаптація принесла їм більше придбань, ніж втрат. Таких в українському суспільстві нараховується від 35% до 50%, але ця група є досить неоднорідною.

«Регресивні адаптанти» — в основному справляються із своїми проблемами, але ті способи розв'язання, пом'якшення життєвих перешкод, якими вони оволоділи, дозволяють їм пристосовуватися до нових умов лише регресивно, тобто з перевищенням «значущого мінуса» над сукупним «значущим плюсом» (значущих втрат над значущими придбаннями). Таких в Україні від 20% до 30%.

«Регресивні дезадаптанти» — у представників цього типу в даний час відсутні надійні способи подолання (пом'якшення) життєвих проблем і труднощів, вони не знають як жити в нових умовах і не мають певної життєвої стратегії, тобто «пливуть за течією», таких в Україні близько 20% [12, с. 278-279].

Менше стало й тих, кому доводилося втрачати соціальний оптимізм і надію на поліпшення ситуації у країні: з 25% у 1994 р. до 32% у 2003 р. Той факт, що до 2003 року істотно зменшилася частка людей, котрі цілковито втратили соціальний оптимізм, є свідченням позитивних зрушень у масових настроях. Стан безнадійності, характерний для першого етапу пострадянських трансформацій, поступово

стає менш поширеним. Так, якщо у 1994 році зазначали, що впродовж останнього року їм доводилося «зневіритися у власних силах такою мірою, що буквально нічого не хотілося робити» — 19% громадян України (у 1998 р. — 22%), у 2003-му році остаточно зневірених у власних силах виявилось лише 12% [7].

На соціальному рівні можемо також фіксувати зменшення поширеності аномічних настроїв і поступове відновлення групових ідентичностей. Функцію останніх виконує, насамперед, громадянська ідентичність, яка є основою формування загальнонаціональної ідентичності. Вона, на думку О. Злобіної та О. Резніка, перебуває ще в процесі становлення, триває її внутрішня структурація. При цьому, не зважаючи на збільшення кількості тих, хто гордиться, що є громадянином України (37,7% у 2004 р.), громадянська ідентифікація поки що виконує консолідаційну функцію не в повному обсязі, оскільки не об'єднує різні ідентичності у групі «ми» через протиставлення групі «вони» [8, с. 178-179].

Разом із тим песимістичні настрої залишаються домінуючими в масовій свідомості і зумовлюють поширеність соціальних страхів і побоювань щодо майбутнього, наслідком чого стало послаблення соціальності і колективності.

При цьому головними ресурсами виживання залишаються персональні мережі взаємодії, оскільки тільки знайомі і близькі викликають довіру та почуття захищеності. Так, за даними моніторингових досліджень Інституту соціології НАН України 1994-2004 рр., найбільше люди довіряють сім'ям та родичам, колегам по роботі, співвітчизникам. Однією із особливостей змін в масовій свідомості стало формування такої риси як інтернальність — готовність відповідати за себе, не розраховуючи на владу та інші обставини. В силу суб'єктивних і об'єктивних факторів, основна частина населення перебуває у постійному пошуку покращити своє становище. У зв'язку із цим, вони демонструють неабияку активність в облаштуванні власного життя. Так, за останні роки збільшилася частка тих, хто вважає, що його життя здебільшого залежить від нього самого, а не зовнішніх обставин (з 19,2% у 1994 р. до 22,3% у 2004 р.). А от щодо майбутнього держави, у населення досить суперечливі почуття від надії (58,8%) до тривоги (47%), страху (22,8%) та розгубленості (19,6%) [15].

Більш оптимістичним оцінкам, стоять на заваді іноді непомірно високі очікування самих громадян. Як слушно відзначає Є. Головаха, в країні, яка тривалий час живе за

законами екстремальної трансформації, не менш екстремальними є і очікування, останні досить рідко узгоджуються з реальними ресурсами, створюється ситуація, коли людина здатна об'єктивно оцінити чужих людей, а не себе [3, с. 4].

Послаблення соціальної структури і руйнування звичних соціальних зв'язків призвели до втрати довіри між людьми і дефіциту соціальності, зниження рівня соціального самопочуття. Аналіз структури соціальних благ, недостатність яких знижує рівень соціального самопочуття, засвідчує, що сьогодні більшості людей (більш як 2/3 населення України) не вистачає благ, що відповідають цінностям середнього класу: стабільності в суспільстві та соціальних гарантій, що забезпечують упевненість в завтрашньому дні (заощаджень, державного захисту від зниження рівня життя, дотримання чинних законів, екологічної безпеки тощо).

Негативна динаміка соціального самопочуття пов'язана також із зниженням можливостей задоволення нагальних потреб у національній безпеці та забезпеченням якості життя. При цьому понад усе громадяни сьогодні бояться: зростання цін (75,2%), безробіття (67,9%), невивлат зарплат та пенсій (56,5%) [15, с. 30].

Вітчизняний соціолог Ю. Саєнко слушно зауважує, що поштовхом до суспільних змін завжди є соціальна енергія, яка зароджується у свідомості громадян. Якщо відповідні зміни у свідомості відсутні, тобто не сформовані чіткі цілі, не поставлені завдання, не знайдено методи та засоби (програми їх розвитку), і, якщо не вистачає впевненості у вирішенні цих задач, тоді процеси реформування чи трансформування в державі, влада лише імітує [10, с.133]. Єдиний шлях підвищення рівня соціальної довіри, подолання аномічної деморалізованості, можливий, на наш погляд, лише за умов послідовного переходу від контролю держави над суспільством та особою до контролю громадянського суспільства за роботою державного апарату. За таких умов держава з усіма її інституціями почне набувати легітимного статусу. Наразі, суперечлива соціально-політична, нестабільна економічна ситуації, наявність низької громадської активності, відсутність мережі дієвих громадських організацій стоять на заваді легітимізації влади.

Отже, аналіз показників, що фіксують рівень соціального самопочуття, дозволяють зробити висновки щодо поліпшення оцінок населенням соціальної ситуації та власних адаптивних ресурсів. Дещо іншими є показники, що фіксують процеси в політичній і економічній сферах (рівень довіри до влади, політичних партій, політиків, гро-

мадської активності, політичної ефективності, соціальної напруженості).

Особливо низькими є показники рівня політичної ефективності, усвідомлення індивідом своєї спроможності діяти і впливати на політичні процеси [13, с. 39]. Дане поняття складається з двох компонентів: політичної ефективності і системної відповідальності, тобто особистої спроможності громадян впливати на прийняття політичних рішень (внутрішня політична ефективність) і відповідальність влади перед громадянами (зовнішня політична ефективність). Зовнішню політичну ефективність можливо відстежити через такі показники, як: рівень довіри до основних інститутів влади, участь у голосуванні, членство в політичних партіях, громадських організаціях, інтерес до політики загалом. Відповідно, внутрішня політична ефективність оцінюється через показники усвідомлення можливості впливу на політику з боку пересічних громадян, їх відношення до демократії та незалежності України. Проаналізуємо окремі з них. Як засвідчують дані моніторингових досліджень Інституту соціології НАН України 1994-2004 рр., зменшилася кількість людей, яких зовсім не цікавить політика і зросла майже вдвічі кількість, тих що дуже цікавляться нею. Так, у 1994 р. байдужих до політики було 27,2%, у порівнянні з 2004р. — 20,8%, та майже на 7% у порівнянні з 1994-2004 рр. зросла кількість тих, хто дуже або до певною міри цікавиться політикою. Показники щодо рівня довіри найвищим державним інституціям виглядають не так оптимістично і залишаються вкрай низькими: рівень довіри до Президента впродовж десяти років з 1994-2004 рр. фіксувався в середньому на позначці 2,3%, відповідно, Верховної Ради — 2,2%, Уряду — 2,3%.

Громадяни відстоюють позиції поглиблення процесів демократизації, при цьому більшість із них усвідомлюють, що демократія у нас, на жаль, поки що формальна за статусом, і єдиними дієвими засобами впливу на владу з боку пересічних людей є електоральний вплив, участь у мітингах та демонстраціях. В силу цього не дивним є факт досить високих показників участі населення у виборах, а ось щодо членства в партіях та інших громадських організаціях, то більше 90% українців не належать до жодної із них.

Аналізуючи рівень внутрішньої політичної ефективності, зауважимо, що він є значно нижчим від зовнішнього. Переважна більшість громадян не володіє почуттям особистої ефективності на вищому політичному рівні, вони також усвідомлюють, що влада ігнорує їх інтереси і позиції. Так,

упродовж 1994-2004 рр. збільшилася частка тих, хто вважає, що нічого не змогли б зробити проти рішення уряду України, яке утискає їх законні права та інтереси (65,1% у 1994 р., відповідно 70,7% у 2003, 69,0% у 2004 р.).

Деяко ближчим є зв'язок громадян з місцевою владою, але кількість тих, хто не відчуває за собою можливості суттєвого впливу на неї залишається досить високою (56,1% у 1994 р., відповідно, 54,9% у 2004 р.). Водночас суттєво змінилися показники захищеності населення від свавілля влади, чиновників. Якщо у 1994 р. 45,7% громадян фіксували значне погіршення дії механізмів захисту від зловживань влади і чиновництва, то у 2004 р. цей показник зупинився на позначці 16,3%. Оцінка емпіричних даних дозволяє зробити висновок, що домінуючим у суспільстві є зовнішній рівень політичної ефективності. Усвідомлюючи відсутність механізмів, які б забезпечили можливість суттєвого впливу на суспільно-політичні процеси, населення демонструє вкрай низьку зацікавленість та бажання брати у них участь через активне членство в політичних партіях, громадських організаціях.

На цьому фоні зростає рівень політичної апатії громадян, формування якої здійснюється на двох рівнях: зовнішньому (відмова населення від участі у виборах, мітингах демонстраціях) і внутрішньому (свідомий вибір населенням того чи іншого шляху суспільного розвитку, тих чи інших життєво важливих цінностей і позицій).

Моніторингові дослідження останніх років фіксують суттєве зростання песимістичних настроїв щодо поточної і майбутньої політичної ситуації. Так, оцінюючи політичну обстановку в Україні, більшість громадян (84,3% у 1998 р.; 66,6% у 2004 р.) визначають її як напружену чи критичну. При цьому збільшилася частка тих, хто вважає, що останнім часом погіршилися можливості для реалізації політичних свобод (18,6% у 1995 р., 27,5% у 2004 р.) та мінімізувалися можливості громадян вільно висловлювати свої політичні погляди (14,7% у 1994 р., 21,1% у 2004 р.).

Отож, основними чинниками політичної свідомості українського суспільства, які задають вектори її розвитку, є недовіра громадян до влади і її інституцій, зневіра у можливості забезпечення цією владою прав і свобод громадян та, водночас, готовність самостійно визначати власну долю, прагнення до політичної толерантності [14, с. 14].

Одним із показників, що характеризує процеси в політичній і економічній сферах є соціальна напруженість (СН). Останню ми визначаємо як стан потенційного кон-

флікту у взаєминах між різними суб'єктами політичного життя, який характеризується зростанням протистояння між ними, в результаті чого виникає ситуація, при якій формується готовність одного чи декількох суб'єктів протистояння відстоювати в легітимних і нелегітимних формах свої життєво важливі інтереси, цінності, права [2, с. 341].

На наш погляд, СН як специфічне соціальне явище, не співпадає з соціально-політичним конфліктом, а передує йому, є латентною стадією чи одним із факторів його появи. Вітчизняним соціологом Н. Паніною була запропонована методика побудови інтегральних показників СН на основі результатів опитування різних категорій населення відносно їх готовності до участі/неучасті в тих чи інших формах протесту. На основі чого були сформовані наступні показники СН:

– «Інтегральний індекс дестабілізаційності протестних установок населення», що вираховується як середнє значення (mean) сукупності акцій протесту, в яких населення висловило намір брати участь, із врахуванням дестабілізаційного коефіцієнта кожної акції;

– «Загальний рівень дестабілізаційності протестних установок населення», що представляє собою процент руйнування цих установок. Інтегральне значення даного показника дозволяє визначити місце суб'єкта соціальної напруженості (в даному випадку дорослого населення України в цілому) на шкалі від 0 до 100%, де 0% означає, що жодна людина не збирається брати участь в будь-якій акції протесту, а 100% — що все населення збирається брати участь практично в кожній акції протесту: від особистого звернення до чиновника із скаргою аж до участі у незаконних озброєних формуваннях [6, с. 36-37].

Аналізуючи загальні показники розвитку СН, можемо зауважити, що впродовж 1994-1997 рр. її загальний рівень практично не змінювався. Однак у 1998 і 2001 рр. зафіксовано статистично значиме підвищення загального рівня і міри соціальної напруженості — економічна дестабілізація, проведення акцій «Україна без Кучми», на підтримку розслідувань вбивства журналіста Г. Гонгадзе. Проте уже з 2002 р. знову фіксується поступове зменшення рівня соціальної напруженості, а в 2004 р. значення інтегрального індексу дестабілізаційності знизилося взагалі до рівня 1995-1996 рр.

Високий рівень СН може зберігатися в масовій свідомості достатньо довго і може проявлятися в тривожності,

агресії, прагненні «зняти» емоційну напругу в сімейних і міжособистісних конфліктах, та лише, за наявності певних стимулюючих факторів, перерости у відкриті форми соціального протесту. Це стає можливим, коли інтенсивність змін СН на будь-якому рівні суспільного розвитку перевищує певну міру адаптативних і захисних ресурсів соціуму та посилення рівня конфліктного потенціалу. Даний показник характеризує ступінь ймовірної реалізації в найближчому майбутньому соціальних конфліктів у формі реально можливого протистояння різних соціальних суб'єктів [4, с. 53]. Його специфіку можемо відстежити шляхом аналізу рівня протестної активності (найзагальніші протестні настрої, конкретні протестні настрої, установки щодо готовності взяти участь в масових демонстраціях) та рівня конфліктофобії (дистанційованість від участі у конфлікті).

Однією із складових протестного потенціалу суспільства є протестна готовність (ПР), яку ми визначаємо як бажання людей брати участь в акціях протесту (так звана мобілізаційна готовність), її формують певні навички і стереотипи протестної поведінки та досвід протестної боротьби (протестна активність — ПА). Для більш повного аналізу особливостей формування і динаміки соціального протесту М. Слюсаревський пропонує ввести поняття протестної мобілізації (ПМ), яку визначає як структурно-функціональну єдність протестного потенціалу і протестної активності [11, с.11].

І якщо соціально-політична напруженість є потенціалом для формування соціально-політичних конфліктів, то політична мобілізація зазвичай, виступає їх тригерами, тобто прискорюючими факторами, які провокують перехід конфлікту із латентної стадії у маніфестну.

Політична мобілізація на різних етапах розвитку суспільства, під дією різних форм може зазнавати певних трансформацій. Так, внаслідок ентропійних процесів чи формування в суспільстві абсолютно іншої макросоціальної ситуації політична мобілізація просто вичерпує себе і змінюється на протестну демобілізацію, яка іноді супроводжується суспільною депресією.

Іншим варіантом може бути перетворення, за наявності певних умов перманентних протестних акцій на інституціоналізовані, структурно оформлені протестні рухи, які в свою чергу ініціюють і пришвидшують процеси утворення опозиційних політичних партій, альтернативних громадських організацій, профспілок. На Заході сьогодні досить популярною є парадигма, згідно з якою демократичне суспільство, що динамічно розвивається в інтересах свого подальшого

розвитку та недопущення дезінтеграції, має не протидіяти таким рухам, а залучати їх до політичної сфери.

Нарешті третій варіант можливих трансформацій протестної мобілізації — це перехід найактивніших протестантів чи найбільш непримиренних носіїв протестних настроїв до протестного способу життя. Такий перехід здійснюється за умов придушення в країні протестів з боку влади, зведення до мінімуму або взагалі недопущення інституціоналізації протестних рухів [11. с. 16-17].

Сьогодні в Україні ми можемо фіксувати певні ознаки не стільки протестної мобілізації населення, скільки практикування значною його частиною саме протестного способу життя (відмова від економічної активності, ухиляння від сплати податків, протестний спосіб голосування на виборах тощо). Тим не менш, якщо акції протесту і мають місце, їх наслідки є переважно деструктивними, оскільки в умовах трансформаційних змін в суспільстві істотно послаблені механізми соціального контролю, і влада, що зазвичай декларує демократичні принципи управління, часто виявляється не готовою до регуляції конфліктів, що назрівають, оскільки звичні механізми зруйновані, а нові поки що не створені.

У дослідженнях соціального протесту досить розповсюдженими і стійкими є уявлення про пряму залежність між високим рівнем невдоволення політикою влади з боку населення, низьким рівнем його участі в інституціоналізованих формах політичного життя і зростанням стихійних форм масової участі в політичних процесах. В контексті цього важливо зафіксувати міру готовності населення до участі в різних формах протесту — від легітимних (санкціоновані мітинги, демонстрації, страйки, відмова від виконання рішень адміністрації, органів влади) до незаконних дій, що дестабілізують політичну і економічну ситуацію (несанкціоновані мітинги та демонстрації, блокування руху на дорогах та залізницях, вуличні заворушення, створення незалежних від Президента та уряду збройних формувань). Як засвідчують дані моніторингових досліджень Інституту соціології НАН України, за період 1994–2004 рр. в державі суттєво змінилися показники поширення найбільш загальних протестних настроїв, пов'язаних з тим, що мир, спокій та порядок в країні є цінностями, заради яких можна терпіти певні матеріальні труднощі.

Впродовж 1994–2004 рр. частка людей, які готові ціною матеріальних труднощів зберігати мир, спокій та порядок в країні, дедалі зменшується. Якщо в 1994 році при-

хильники збереження миру помітно переважали над прихильниками активного протесту (відповідно 43,8% проти 22,7%), то в подальші роки це співвідношення змінюється у сторону тих, хто готовий виступати проти погіршення умов життя (у 2004 р. відповідно 34,2% проти 42,1%). Тобто, можемо фіксувати зростання психологічного потенціалу деструктивного соціального протесту.

Цілком закономірним є питання, чому за умов посилення потенціалу протесту ми не фіксуємо збільшення показників актуальної готовності населення брати участь в акціях протесту? Дані засвідчують, що впродовж 1998–2004 рр. на 13% збільшилася частка тих, хто не готовий брати особисту участь у акціях протесту. Є. Головаха і Н. Паніна слушно зауважують з цього приводу, що перерозподілу психологічного потенціалу в актуальну готовність до дій перешкоджає характерна для населення України в цілому і достатньо стабільна підтримка здебільшого легітимних методів соціального протесту [6, с. 33].

Зауважимо, що рівень динаміки протестного потенціалу не завжди можна пояснити виключно зростанням рівня соціального невдоволення. Показники останнього, в межах сучасного українського суспільства, є досить високими, водночас протести, якщо і мають місце, носять здебільшого локальний, стихійний характер. Усталеною є думка з приводу цього, що рівень протестної мобілізації, яка формується на основі протестної активності і протестного потенціалу суспільства, напряму залежить від стану економічної ситуації, і чим гіршою вона є, тим ймовірніше вищими є показники рівня протестної мобілізації населення. Спробуємо із цим не погодитися і зауважимо, що зростання протестної активності, на наш погляд, зумовлене швидше політичними, а не економічними чинниками. Наше суспільство неодноразово переживало серйозні економічні «перепади», але при цьому, за виключенням акцій 1993 р., з приводу вимог щодо виплати заборгованості по зарплатам, всеукраїнських масштабних протестів не відбулося. Пояснення цього ми вбачаємо у наступному: коли економічна ситуація є критичною чи перманентно нестабільною, люди перебувають в стані певного шоку, який стимулює їх до пошуку власних варіантів виходу із складних життєвих обставин, а не сприяє зростанню їх протестної активності. До того ж принципове безсилля усіх форм протестних акцій, які можна спостерігати сьогодні, визначається не випадковими моментами, а їх недостатньою структурованістю. Ні суспільні потрясіння, ні політичні колізії і інтриги не призвели до формування

стійких політичних сил, незалежних від вертикалі влади елітарних структур, суверенності людини по відношенню до влади. Суспільство не далеко пішло від зразків механічної «монолітності», яка підтримувала абсолютну владу і дозволяла собою маніпулювати. За таких обставин, жодний протест не може бути ефективний, якщо він не артикульований і не базується на певній структурі сформованих суспільних інтересів, груп, інститутів. І допоки ця ситуація не зміниться принципово, соціальний протест буде підкріплювати ресурси соціального терпіння [9, с. 7].

Дані засвідчують, що за період 1994–2004 рр. суттєво зріс рівень конфліктофобії населення — його дистанційованості, небажання брати участь у конфліктах (35,4% у 1998 р., 48,2% в 2004 р.), при цьому громадяни більш чіткіше визначають свої позиції по відношенню до участі/не участі у акціях протесту (29,1% у 1998 р., 23,7% у 2004 р.). Ці показники засвідчують, що населення стало більш розбірливим і не прагне за будь-що брати участь в акціях протесту, водночас не готове зайняти пасивну позицію.

Отже, умовами, що визначили високий рівень конфліктності в сучасному українському суспільстві стали процеси його системної трансформації. Останні в свою чергу зумовили серйозні зміни в усіх сферах життя соціуму, нашарування і взаємовплив яких і стали основою для розгортання соціально-політичних конфліктів.

Список використаних джерел:

1. Білецька Т. В. Протестний потенціал сучасного українського суспільства: особливості теоретичного та емпіричного аналізу / Т. В. Білецька // Мультиверсум. Філософський альманах. — 2008. — Вип. 66. — С. 241-251.
2. Білецька Т. В. Соціальна напруженість: особливості вимірювання та динаміка розвитку в сучасному українському суспільстві / Т. В. Білецька // Збірник наукових праць ДонДУУ: «Соціологія управління». — Серія «Спеціальні та галузеві соціології». — Т. VIII. — Вип. 3 (80). — Донецьк : Вебер (Донецька філія), 2007. — С. 340-345.
3. Головаха Е. И. Новая украинская мифология / Е. И. Головаха // День. — № 49. — 22 березня 2005. — С. 4.
4. Головаха Є. І. Суспільство, що трансформується. Досвід соціологічного моніторингу в Україні / Є. І. Головаха — К. : Наук. думка, 1997. — 156 с.
5. Головаха Є. Динаміка соціального самопочуття населення України / Є. Головаха, Н. Паніна // Україна — 2002. Моніторинг соціальних змін / за ред. д.е.н. В. Ворони, д.соц.н. М. Шульги. — К. : Інститут соціології НАН України, 2002. — С. 320-327.

6. Головаха Е. И. Потенциал протеста украинского общества / Е. Головаха, Н. Панина // Социс. — 1999. — № 10. — С. 31-40.
7. Звіт Інституту соціології НАН України за 2003 р. — 81 арк.
8. Злобіна О. Громадянський простір України: ступінь ідентифікації та чинники консолідації / Олена Злобіна, Олександр Резнік // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. — 2006. — № 2. — С. 177-194.
9. Левада Ю. Человек недовольный: протест и терпение / Ю. Левада // Мониторинг общественного мнения. — Декабрь 1999. — № 6 (44). — С. 7-13.
10. Саєнко Ю. Україна: динаміка змін у суспільній свідомості / Ю. Саєнко // Універсум. — 2004. — № 10-12. — С. 133-135.
11. Слюсаревський М. М. Про деякі гносеологічні умови достовірності та прогностичної значущості соціально-психологічних досліджень (на прикладі вивчення зв'язку соціальної напруженості із соціальним протестом) / М. М. Слюсаревський // Наукові студії із соціальної та політичної психології : зб. статей / АПН України, Ін-т соціальної та політичної психології ; Редкол.: С. Д. Максименко, М. М. Слюсаревський та ін. — К. : ТОВ «Міленіум», 2003. — Вип. 7 (10). — С. 3-22.
12. Панькова О. В. Особливості соціальної адаптації особистості і населення в умовах соціально-економічної кризи / О. В. Панькова // Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління : зб. наукових праць ДонДУУ. — Т. X. — Вип. «Соціологія державного управління». — Серія «Спеціальні та галузеві соціології». — Донецьк : ДонДУУ, 2009. — С. 275-281.
13. Политическая культура населения Украины. Результаты социологических исследований / Е. Головаха, Н. Панина, Ю. Пахомов, Н. Чурилов — К. : Наук. думка. — 1993. — 134 с.
14. Політична культура та проблеми громадянської освіти в Україні. Аналітичний звіт / І. Жадан, С. Кисельов, О. Кисельова, С. Рябов. — К. : Тандем, 2004. — 80 с.
15. Українське суспільство 1994-2004. Соціологічний моніторинг / за ред. Н. Паніної. — К. : Заповіт, 2005. — 64 с.

The article empirical indicators nationwide monitoring study conducted in 1994-2004 in the Institute of Sociology of NAS of Ukraine researched and analyzed a group of factors that determinuvaly emergence of socio-political conflicts in modern Ukrainian society, led to their nature and character development.

Key words: socio-political conflict, the escalation of the conflict, anomie, social tension, protest activity, political effectiveness.

Отримано 22.04.11